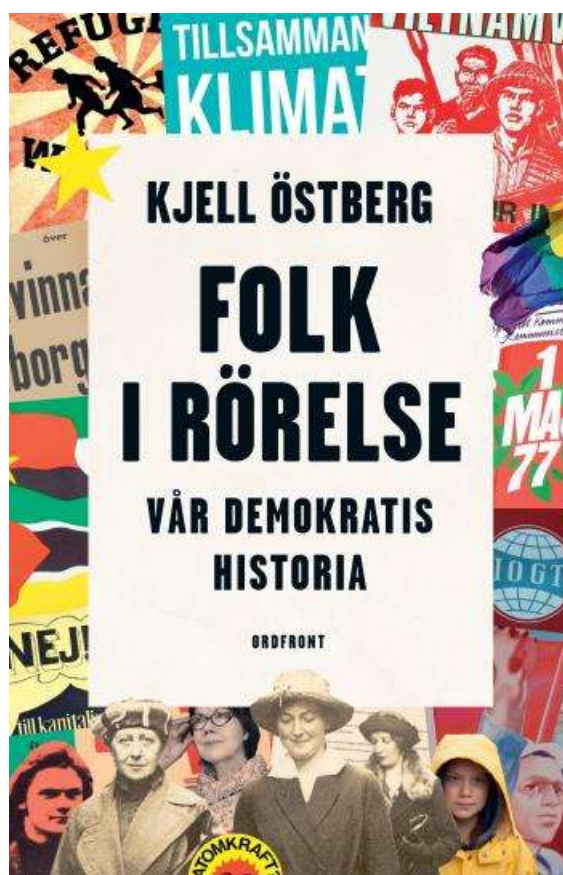

Kjell Östberg om vår demokratis historia

Kjell Östberg, *Folk i rörelse – vår demokratis historia*, Ordfront 2021

I år (2021) är det 100 år sedan som den svenska demokratin (med allmän rösträtt) såg dagens ljus. I sin nyutkomna bok tecknar Kjell Östberg den svenska demokratis historia och visar att denna demokrati är ett resultat av att människor sluter sig samman i kamp för att gemensamt skapa förändring, från Sundsvallsstrejken 1879 fram till idag. Vi har här samlat tre artiklar om denna viktiga bok (och ger även länkar till fler).

Innehåll

Per Leander: "Demokratin måste erövrats, skapas och byggas underifrån"	1
Erik Haking: För Kjell Östberg är folkrörelserna demokratis hjärta	4
Rasmus Landström: Östbergs bok borde bli ett standardverk för vänstern	5
Fler recensioner	6

Per Leander:

”Demokratin måste erövrars, skapas och byggas underifrån”

Ur *Internationalen* 28/5 2021

Folkrörelsernas betydelse för demokratin utveckling är temat i samtidshistorikern Kjell Östbergs nya bok *Folk i rörelse* utgiven på Ordfront förlag. Nyligen presenterade han den vid ett digitalt möte som anordnades av tankesmedjan Socialistisk Politik.

Demokrati är inte något som kom som en skänk från ovan, och är inte heller något vi kan ta för givet. Det var budskapet när socialisten och historikern Kjell Östberg presenterade sin nya bok *Folk i rörelse*, som publiceras lagom till 100-årsfirandet av den allmänna rösträttens införande 1921. Men kampen för rösträtten började långt tidigare, och demokratisk påverkan innefattar mycket mer än att bara få rösta, menar Kjell Östberg.

– Demokratin måste erövrars, skapas och byggas underifrån! I den här boken undersöker jag hur demokratin vuxit fram i Sverige under de senaste 150 åren. Och jag har en grundläggande tes, nämligen att varje steg mot ökade demokratiska rättigheter är ett resultat av sociala rörelsernas kamp. Människor har slutit sig samman för att öka möjligheten att påverka sina egna levnadsförhållanden, och de har ständigt stött på motstånd från dem som vill försvara sina privilegier, säger han.

– Överhuvudtaget är det intressant att konstatera att de partier som växte fram i början av 1900-talet i grunden var folkrörelsepartier. Det här är viktigt för det ger partierna djupare rötter i samhället än partier som bara skapats av parlamentariska fraktioner. Arbetar- och fackföreningsrörelsen byggde upp det socialdemokratiska partiet, liberalerna byggdes av nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen, böndernas egen rörelse byggde Bondeförbundet. Egentligen var det bara högern som stod utanför, påpekar Kjell Östberg.

Nuförtiden vill alla partier och politiker hylla demokratiseringen av Sverige, trots att många av deras föregångare kämpade emot när det begav sig.

– En vanlig uppfattning är att för precis 100 år sedan fullbordades en historisk utveckling som äntligen gav hela folket fulla demokratiska rättigheter. Äran brukar ofta tillskrivas framsynta politiker som socialdemokraternas Hjalmar Branting eller liberalernas Nils Edén. För något år sedan försökte även Moderaterna till allmän munterhet hävda att deras ledare Arvid Lindman låg bakom demokratireformen. I själva verket var han en av de mest hängivna motståndarna till att utvidga rösträtten, inte minst för kvinnorna. Men det säger ändå någonting om trycket på att ta åt sig äran för det här, säger Kjell Östberg.

– Och trots den självbild som liberalerna ofta framför, så var det inte heller så att de entydigt var för allmän rösträtt. Den liberala kvinnliga rösträttsrörelsen var faktiskt inte för en rösträtt för alla. De krävde rösträtt på samma villkor som männen hade, och det betyder att fram till 1918 accepterade man idén om en gradering av rösträtten enligt inkomst, vilket fortfarande utestängde majoriteten av medborgarna, såväl män som kvinnor, från att få rösträtt. I sista hand var klass viktigare än kön, också för de liberala feministerna.

Kravet på allmän och lika rösträtt kom i stället från folkrörelser på botten av samhället och växte tills de borgerliga inte kunde stå emot trycket underifrån längre.

– För att förstå varför rösträtten infördes så måste man förstå att det här var inga gåvor från en välvillig överklass. De som länge drivit på för allmän rösträtt var de breda folkrörelserna, som vid den här tiden vuxit till avsevärd styrka och där arbetarrörelsen var den ledande kraften, säger Kjell Östberg.

De avgörande händelser som fick den svenska borgarklassen att tänka om var den ryska revolutionen 1917, och den tyska revolutionen 1918. Även i Sverige rådde det revolutionär stämning med hungerkravaller, bildandet av arbetarråd, och soldater som gick över på de demonstrerandes sida.

– Det här revolutionära hotet upplevdes som verkligt i alla samhällsskikt. Kung Gustaf V fruktade att bli avsatt som hans svåger, den tyske kejsaren just hade blivit, och han lär han börjat packa sina resväskor för att fly från slottet. På några veckor var det plötsligt möjligt att under trycker från den folkliga mobiliseringen genomföra den rösträttsreform som hade varit omöjlig att genomföra under ett halvt sekel.

Men trots det gjorde de borgerliga, så väl konservativa som liberaler, vad de kunde för att se till att införandet av den allmänna rösträtten inte skulle få för stora konsekvenser för politiken.

– Man höjde rösträttsåldern från 21 till 27 år för valet till första kammaren. Det innebar att i ett slag utestängdes 300 000 av den unga radikala generationen. Det är viktigt att understryka att första kammaren inte var något betydelselöst överhus, utan den fungerade som en bastion för att kunna stoppa de förslag som den mera folkliga andra kammaren lade fram, förklarar Kjell Östberg.

Vidare var det inte klart vilken sorts demokrati som skulle införas. Idag framställs den parlamentariska demokratin som synonym med demokrati överhuvudtaget. Men det finns många olika tänkbara former av demokrati.

– Bland dem som hade rest upprorets fana ifrågasatte man varför demokratin skulle göra halt inför fabriksportar och bankpalats. Eller varför medborgarna bara skulle få rösta vart fjärde år, och sen släppa allt inflytande till en byråkratisk elit.

Debatten om demokratin och vilken form den skulle ta var långt ifrån ny. Pariskommunen 1871, då arbetarna tog makten och tillsatte sina egna representanter att styra den franska

huvudstaden, hade följts av andra experiment med självorganisering på arbetsplatser och i bostadsområden. Under 1905 års ryska revolution bildades arbetar-, soldat- och bonderåd, som återuppstod som sovjetmakten under 1917-års revolution.

– Det här var idéer som hade lätt att få fotfäste under den revolutionära stämning som rådde vid denna tid. Rådsdemokratin spred sig som en löpeld till Ungern, Österrike, Tyskland, Italien, Spanien, Nordamerika. Det var en spontan utveckling och råden uppstod i den våg av strejker som svepte över det krigströtta Europa. De blev helt enkelt ett alternativ till den parlamentariska demokratin, berättar Kjell Östberg.

Också i Sverige var frågan om arbetarråd och fabrikskommittéer en i högsta grad levande fråga under de här åren inom arbetarrörelsen bland såväl reformister som revolutionärer. Men gradvis övergav Socialdemokraterna den här tanken för parlamentarismen.

– Den demokrati vi har idag bygger som bekant på tydliga inskränkningar. Den ekonomiska sfären, marknaden, näringslivet, makten över arbetsförhållandena, som spelar så stor roll för vårt dagliga liv, kan bara i liten utsträckning påverkas genom beslut i politiska församlingar. Den representativa demokratin begränsar också systematiskt medborgarnas möjlighet att löpande få delta och få insyn i det politiska beslutsfattandet.

Vad menas då med rörelse? De klassiska folkrörelserna är arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen som föddes vid förra sekelskiftet och samlade ett stort antal medlemmar i hela landet kring gemensamma idéer i demokratiskt uppbyggda organisationer. Därtill kommer de nya sociala rörelserna som uppstod framför allt under 1960-talet som mer informella nätverk runt vissa mer specifika frågor och protester.

– Det är spänningsfältet mellan de här definitionerna som jag tänker på. Sociala rörelser är för mig inte stöpta i samma form. Både fackföreningar, med miljontals medlemmar, som små lokala miljögrupper kan bidra till att förändra världen, om än på olika nivåer och med olika medier. Såväl massdemonstrationer, strejker, ockupationer, som studiecirklar, namninsamlingar och facebookupprop är delar av de sociala rörelsernas maktresurser, säger Kjell Östberg.

– Med en vidare definition skulle även fascistiska, högerpopulistiska och extrema religiösa massrörelser kunna räknas in i det här begreppet sociala rörelser. Men jag lägger tyngdpunkten på progressiva rörelser som verkar för att fördjupa och rädda demokratin. Samtidigt vet vi att det finns inga garantier för att ens såna rörelser skulle vara befriade från patriarkala, främlingsfientliga, homofoba eller andra exkluderande inslag.

Just därför måste man ändå vara försiktig med att romantisera rörelserna, menar Kjell Östberg.

– Arbetarrörelsen existerade inte i något vakuum, utan var djupt påverkad av de värderingar som fanns runtom. De patriarkala dragen var framträdande och det saknades nästan helt kvinnor i ledningen. Ytterligare ett problem var byråkratiseringen, som innebar en gradvis minskad betydelse för basorganisationerna. Det parlamentariska arbetet kom på det sättet att ställas i motsättning till den demokrati som byggdes på rörelsens aktiviteter, säger han.

– Under efterkrigstiden kom de traditionella folkrörelserna att inte bara vara rörelser underifrån. De kom också att bli statsbärande. Under 1960- och 70-talet uppstod en reaktion på det här. Många ansåg att arbetarrörelsen hade förlorat sin själ, socialdemokratin hade gjort till sin uppgift att förvalta det kapitalistiska systemet, medan de kommunistiska partierna hade urartat i stalinistiska sekter. Istället växte det fram en ny typ av sociala rörelser som underifrån krävde en radikalare och mer demokratisk politik, säger Kjell Östberg och fortsätter:

– Men det skedde också en korsbefruktning mellan de nya och de traditionella rörelserna, då radikaliseringen på arbetsplatserna med den stora gruvstrejken 1969 och efterföljande våg av vilda strejker, återigen gjorde att diskussionen om demokratins gränser utmanades med förslag på till exempel löntagarfonder, även om det inte räckte hela vägen fram.

Så kampen för demokratiskt inflytande fortsätter! Kjell Östberg säger sig inte vilja peka ut vägen för de framtida generationerna, utan syftet med boken har varit att samla arvet från tidigare erfarenheter, för att kunna föra kampen vidare. Idag står vi inför stora utmaningar som klimatkatastrofen, växande klassklyftor, samt högerextremism och nynationalism, samtidigt som demokrati och sociala rättigheter verkar vara på tillbakagång.

– Det som krävs är att bygga de här breda folkrörelserna som en demokratisk arena underifrån, där det fackliga inflytandet kan stärkas och där klimatrörelsens olika delar spelar en central roll. Man kan tycka att det verkar helt orealistiskt idag, men det ansåg man också för 150 år sedan när de första stapplande stegen togs. Det var ändå rörelser underifrån som lyckades driva igenom rösträttsreformen för 100 år sedan, det var den här fantastiska blandningen av gamla och nya rörelser som skapade den solidariska välfärdsstaten som kännetecknade 70-talet. Och det finns ingen annan väg att lösa dagens kriser annat än att skapa det här trycket underifrån igen. Så enkelt, och svårt, är det, säger Kjell Östberg.

Erik Haking: För Kjell Östberg är folkrörelserna demokratins hjärta

Ur *Flamman* 18/8 2021

Kjell Östberg inspirerar med sin berättelse om folkrörelserna som demokratins drivkrafter.

Pärmarnas insidor på Kjell Östbergs bok *Folk i rörelse* är täckta av utdrag ur tre kalendrar. Från pappans 30-tal är det ABF- och NTO-möten med utrymme för ett och annat biobesök, från Östbergs eget 60-tal är det Vietnamdemonstration och föredrag med Göran Palm och under dotterns 90-tal är det träffar med olika aktionsgrupper som dominerar.

Men *Folk i rörelse* är varken en bok om en svunnen tid eller en förutsägbar drapa om nuvarande generationers svaga politiska engagemang. Östberg tes är att ”varje steg mot ökade demokratiska rättigheter är ett resultat av sociala rörelsers kamp” och gör utifrån den upp med såväl den borgerliga, individcentrerade (eller direkt påhittade) historieskrivningen om demokratins framväxt, som den samförståndspräglade socialdemokratiska.

I stället för att gå vägen via de stora individernas självförhärmande minnen, tecknas historiens konflikter genom till exempel anteckningar från Sandviken/Dynäs kvinnoklubb 1934 där ämnen som ”Hur bör arbetarkvinnan förhålla sig till den växande nazistsrörelsen?” varvas med ”frågan om den kolorerade veckopressen” (”Ett ogillande uttalades, mödrarna manades att övervaka sina barns val av lektyr”).

Särskilt intressant är avsnitten om hur högern och socialdemokratin tidigt utvecklade metoder för att begränsa demokratins utrymme, de förstnämnda genom att kringskära den allmänna rösträtten och de senare genom att fasa ut den ekonomiska demokratin som både mål och medel och därmed avvisa folkviljans möjligheter till en vidare sfär.

Folk i rörelse är en inspirerande bok om de subjekt som faktiskt skapar historien, även om de objektiva förutsättningarna stundtals kan tyckas dåliga

Rasmus Landström: Östbergs bok borde bli ett standardverk för vänstern

Ur *ETC* 28/5 2021

I år är det 100 år sedan den allmänna rösträtten infördes. För att fira detta publiceras Kjell Östbergs "Folk i rörelse: en historik över demokratins historia i Sverige".

Rasmus Landström läser en forskargärning som präglas av en örnblick.

I boken "Critical Encounters" påpekade sociologen Wolfgang Streeck att demokrati idag betyder något annat än för 70 år sedan. Han menade rentav att efterkrigstidens massdemokrati inte har något att göra med samtidens uttunnade demokratibegrepp.

Ett sådant uttalande skapar en lätt svindel. Lever vi i ett slags Matrix? Under efterkrigstiden sågs demokratin som en ofärdig process. Den allmänna rösträtten var bara början, efter den skulle fabriker och ekonomin demokratiseras. Idag har folkstyret reducerats till att vi röstar fram representanter till riksdagen vart fjärde år. Paradoxalt nog ansåg den anti-demokratiska högern en gång i tiden att parlamentarismen var ett skydd mot ökat folkinflytande.

Detta tänker jag på när jag läser Kjell Östbergs nyutkomna "Folk i rörelse". Den har undertiteln "Vår demokratiska historia" och publiceras när den allmänna rösträtten i år fyller 100. Östberg har insett samma sak som Streeck: Det är skillnad på massdemokrati och parlamentarism. Därför börjar han inte historieskrivning 1921, utan med Sundsvallsstrejken 1879. När sågverksarbetare demonstrerade för högre löner och brutalt skingrades av militär. En händelse som i förlängningen födde den moderna arbetarrörelsen. Som författaren klokt påpekar är anständiga löner och en grundläggande jämlikhet en förutsättning för demokratin.

För den som har läst Östberg tidigare är det lätt att känna igen sig. Som pensionerad professor i historia har han ägnat ett helt yrkesliv åt att forska om folkrörelser. Hans böcker sträcker sig från verk om den socialdemokratiska arbetarkommunen till en närmast heltäckande bok om 1968. Mest berömd är hans augustynomierade biografi över Palme. "Folk i rörelse" är en sammanställning av hans forskargärning och präglas av en örnblick. Östberg har en förmåga att cirkla över historien, att på torr prosa räkna och dividera. Samtidigt kan han likt en Thomas Piketty eller Karin Johansson dyka ner i ilfart och illustrera ett resonemang med skönlitterära utdrag. På så sätt får prosan färg, dåtiden blir levande – som när Strindberg gestaltar den moderna kapitalismens födelse i "Röda rummet" eller Lars Ahlin den socialdemokratiska människan i "Tåbb med manifest". Detta gör "Folk i rörelse" till en ljuvlig läs-upplevelse. Det är rentav en bok som kan ersätta Lars Olssons och Lars Ekdahls "Klass i rörelse" som populärvetenskapligt standardverk i ämnet.

Det finns en outtalad tes i boken som hämtats från den marxistiska historikern Eric Hobsbawm. Han menade att västvärldens demokrati och efterkrigstidens jämlikhet var resultatet av ett revolutionshot utifrån. I skräck för att den inhemska arbetarklassen skulle lyssna till Moskvas locktoner byggdes välfärdsstaten upp. Hos Östberg är det därför inte Nils Edén och Hjalmar Branting som grundlade rösträtten, utan potatiskastande kvinnor på Södermalm och strejkande sågverksarbetare på Seskarö. På ett elegant sätt slår han sönder föreställningen om att den allmänna rösträtten infördes av en koalition mellan liberaler och socialdemokrater. Liberalerna ville införa rösträttsbegränsningar för dem med lägst inkomst. Tillsammans med högern drev man på för att höja rösträttsåldern. Och till första kammaren infördes så höga inkomstkrav att de flesta kvinnorna inte blev valbara. För de frisinna hette medborgarrätt fortfarande pengar, för att travestera Heidenstam.

Inflytandet från Hobsbawm syns även i bokens disposition. En stor del ägnas åt revolutionsstämningarna 1917 och 1968, medan den lugnare efterkrigstiden hastas förbi. Detta gör dock

inte så mycket. För den som vill läsa en ingående bok om folkhemmet finns Erik Bengtssons nyutkomna ”Världens jämlikaste land?”. Medan Bengtsson vill återupprätta folkhemmets radikalism vill Östberg berätta om de folkliga krafter som förlöste det. Tillsammans bildar böckerna ett panorama över Sveriges makalösa förvandling.

En sak som är särskilt intressant med ”Folk i rörelse” är den stora vikt som läggs vid kvinnokampen. Östberg är en äldre herre som forskat om revolutioner, strejker och upplopp – men genusperspektivet har varit genomgående i hans författarskap. Boken är proppfull av intressanta kvinnospår, om allt från de kvinnliga fackförbunden under 1930-talet – som närmast uttraderats ur LO:s annaler – till den första fabriksöckupationen, genomförd av sömmerskor i Sollefteå 1981. Faktum är att den kvinnliga klasskampen är så konsekvent skildrad att boken fungerar som kurslitteratur i genushistoria.

I slutet av boken kommer Östberg till samtiden. Tonläget går då från dur till moll. De senaste tio åren har LO tappat en halv miljon medlemmar. SAP har gått från 1,2 miljoner medlemmar 1990 till runt 75 000 idag. Och av den en gång så mäktiga nykterhetsrörelsen IOGT-NTO återstår bara 25 000 medlemmar. Samtidigt har Sverige förvandlats från jämlikhetens förlovade land till en nyliberal experimentverkstad. Det är knappast en slump och jag tror att Östberg har rätt när han pekar på sambandet mellan folkrörelsernas avlövnings och den söndervittrande demokratin. I boken anas också en frustration över att en samtida vänster inte lyckas utveckla en grundläggande EU-kritik. Dessa avsnitt är bokens mest kontroversiella – men borde just därför lusläsas av en samtida vänster. Östberg frågar om denna mellanstatliga koloss ens är möjlig att demokratisera.

På de allra sista sidorna anas dock en liten ljusstrimma. Efter finanskrisen 2008 syns en ökad aktivitet på marken. Fridays for Future, Sanders och Corbyns valkampanjer, liksom Syrizas och Podemos framgångar (och nederlag) nämns som hastigast. Som läsare tycker jag att Vänsterpartiets kraftiga medlemsökning och Reformisternas återuppväckande av socialdemokratisk politik kunde ha uppmärksammats. Samtidigt påpekar Östberg att detta bara är vaga ljusglimtar. Idag saknas det samspel mellan fackföreningar, politiker och folkrörelser som omdanade Sverige. På så sätt avslutas ”Folk i rörelse” med en viktig insikt: Det finns inga genvägar till demokratin. Varken 1921 eller 2021.

Fler recensioner

Leonidas Aretakis Terne: [Fräsande brandfackla i ett populistiskt mörker](#) (*Aftonbladet*)

Ulrika Kärborg: [Socialdemokraterna är ljusår från gräsrotterna](#) (*Expressen*)

Daniel Lindvall: [Demokratin tvingades på liberalismen underifrån](#) (*Arbetaren*, artikeln låst)

Anders Svensson: [Kjell Östberg – Folk i rörelse: Vår demokratis historia](#) (*Svensson blog*)

Se även

[Allmänna rösträtten 100 år](#) (2021)

Anders Hagström, [Den svenska revolutionen 1917-18](#)

Göran Therborn, [Kapitalism och rösträtt. Om den borgerliga demokratin uppkomst](#) (1977)

Kjell Östberg, [Ett hundraårsjubileum med förhinder: Den hotade demokratin](#). (2016)